

Eduskunnan hallintovaliokunnalle

Asia: HE 97/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rajavartiolaitoksen muuttamisesta; kysymys kansainvälisen sopimuksen noudattamatta jättämisestä

1. Esitys kansainvälisessä ympäristössä

Esityksessä ehdotetaan muutettavaksi Rajavartiolakia (578/2005) rajoittamalla rajanylitysliikennettä erityisesti keskittämällä kansainvälisen suojelun hakeminen ”yhtein tai useampaan rajanylityspaikkaan”. Esityksen mukaan rajoitus olisi tarpeellista kahdesta syystä: (1) sen ollessa ”välttämätöntä [johtuen] lyhyessä ajassa tapahtuvasta poikkeuksellisen suuresta maahantulon määrästä” (HE s. 20), tai (2) milloin ”kyse on toisen valtion aktiivisista toimista, joilla pyritään aiheuttamaan Suomessa epävakautta...eli tilanteesta jossa toinen valtio poliittisena painostuskeinona aktiivisesti ohjaa suojelua tarvitsevia henkilöitä Suomeen” (HE s. 21). Tilanteet ovat hyvin erilaisia. Koska ehdotuksella rajoitetaan suojelun tarpeessa olevien ihmis- ja perusoikeuksia, ovat sen perusteet osin kirjoitettu ongelmallisesti. Varsinkin se mitä tarkoitetaan ”poikkeuksellisen suurella maahantulon määrällä” on jätetty avoimeksi tavalla, joka lieenee ristiriidassa perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamista koskevan tarkkarajaisuusperiaatteen kanssa. Pelkästään siitä seikasta, että rajalle ilmestyy paljon väkeä, on vaikea tai mahdoton johtaa valtiolle oikeutta rikkoa velvoitettaan. Kritiikille altis on myös laajan maahantulon rajoittamisen perusteluksi esitetty resurssipula (HE s. 20). Näihin ongelmallisiin kohtiin on myös perustuslakivaliokunta puuttunut (PeVL 37/2022 vp kpl 24 ja 25), joten en tarkastele niitä tässä sen tarkemmin.

Kuten ehdotuksessa todetaan, suunniteltavilla rajoituksilla voi olla vaikutusta Suomen kansainvälisten velvoitteiden noudattamiseen (HE ss. 11-12 ja 32-34). Selostus on pääpiirteissään oikeanlainen. Kansainvälisiä velvoitteita sisältyy ensinnäkin lukuisiin Euroopan unionin perussopimusten sekä sekundaarioikeuden määräyksiin. Erityisesti on pantava merkille SEUT 78 artiklan 2-kohta, sekä Perusoikeuskirjan 18 artikla, joiden mukaan unioni perustaa turvapaikkapolitiikkansa vuoden 1951 Pakolaissopimukseen (SopS 77/1968). Lisäksi perusoikeuskirjan 19 artiklassa erikseen kielletään joukkokarkotus – määräys, joka sisältyy myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4. lisäpöytäkirjan 4 artiklaan. Siinä myös vahvistetaan pakolaissopimuksen perusmääräys, toteamalla, että ”[k]etään ei saa

palauttaa, karkottaa tai luovuttaa sellaiseen maahan, jossa häntä vakavasti uhkaa kuolemanrangaistus, kidutus tai muu epäinhimillinen tai halventava rangaistus tai kohtelu”. Näitä on määräyksiä, asiaan liittyvää unionin sekundaarioikeutta ja niiden tulkintaa on selostettu professori Päivi Leino-Sandbergin valiokunnalle jättämässä lausunnossa 21.6.2022, jonka johtopäätöksiin yhdyn.

Varsinaisten kansainvälisoikeudellisten velvoitteiden osalta kyseeseen tulevat pakolaisoikeuden turvapaikkaa ja palauttamiskieltoa koskevat säännökset sekä näitä vahvistavat Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999), YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen (SopS 8/1976) sekä YK:n kidutuksen vastaisen sopimuksen (SopS 60/1989) määräykset. Tässä lausunnossa käsittelen ainoastaan kysymystä siitä, merkitseekö nyt käsillä oleva ehdotus näiden sopimusten ja säännösten noudattamatta jättämistä, millä edellytyksillä tämä voisi olla oikeudellisesti perusteltavissa ja mitä seuraisi sopimusten rikkomisesta.

2. Kansainvälisoikeudellinen arviointi

Valtion on noudatettava kansainvälisiä sopimuksiaan. Vuoden 1951 pakolaissopimuksessa valtio on sitoutunut käsittelemään pakolaisina henkilöitä, jotka täyttävät sopimuksen asettamat kriteerit. Sopimuksen mukaan pakolaisasema kuuluu henkilölle,

”...jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan sanotun maan suojaan; tai joka olematta minkään maan kansalainen oleskelee entisen pysyvän asuinmaansa ulkopuolella ja edellä mainittujen seikkojen tähden on kykenemätön tai sanotun pelon vuoksi haluton palaamaan sinne.” (1 A 2 artikla)

Pakolaisasema syntyy *automaattisesti*, heti kun henkilö on joutunut yllä sanottuun tilanteeseen. Siihen ei tarvita erillistä valtion päätöstä. Pakolaisella ei kuitenkaan ole subjektiivista oikeutta turvapaikkaan. Turvapaikan antamista koskevat erilliset valtion sisäisen ja Euroopan unionin jäsenmaiden osalta EU:n säädökset.

Tärkein sopimuksesta kaikille osapuolille tuleva velvollisuus on ns. *non refoulement* -kielto:

”Sopimusvaltio ei tavalla tai toisella saa karkoittaa tai palauttaa pakolaista sellaisten alueiden rajoille, jossa hänen henkeään tai vapauttaaan uhataan

rodun, uskonnon, kansalaisuuden ja tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi.” (33 1 artikla).

Kuten hallituksen esityksessä todetaan, ”palautuskielto on ehdoton, eikä siitä ole mahdollista poiketa edes poikkeusolojen aikana” (s. 33). Palautuskielto on tulkinnalla sisällytetty myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan alaisuuteen. Palauttaminen voi merkitä, että henkilö joutuu kidutetuksi tai muutoin kohdelluksi ”epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla”.¹ Ihmisoikeustuomioistuin on lukuisissa päätöksissään todennut, että suojelua tarvitseville on tarjottava ”aito ja todellinen” mahdollisuus saattaa suojan tarve yksilöllisen harkinnan kohteeksi (ns. menettelylliset oikeudet).² Päätökset ovat koskeneet sekä poikkeuksen suuria maahantulon määriä että välineellistettyä maahanmuuttoa. Erityisen huomion kohteena ovat olleet ns. *push back* – tilanteet, jossa rajalla kiinni otettu, rajaa laittomasti ylittämässä ollut henkilö on palautettu välittömästi maahan, josta hän ollut tulossa antamatta hänelle mahdollisuutta suojan hakemiseen. Tuomioistuimen mukaan näissä tilanteissa on rikottu sekä sopimuksen 3 artiklan mukaista kidutuksen tai muun epäinhimillisen tai halventavan kohtelun kieltoa että 4. lisäpöytäkirjan 4 artiklan mukaista joukkokarkotuksen kieltoa.³ Tuomioistuin on erityisesti alleviivannut sitä, että ”3 artiklaan ei sisälly poikkeamisen mahdollisuutta ja että siitä poikkeaminen on nimenomaan kielletty 15 artiklan 2-kohdan nojalla – myöskin tilanteessa, jossa julkinen hätätila uhkaa kansakunnan elämää”.⁴

Nämä periaatteet on selkeimmin lausuttu EIT:n ratkaisussa N.D. ja N.T. v. Espanja, jossa oli kysymys Espanjan ja Marokon rajalla elokuussa vuonna 2014 syntyneestä tilanteesta, jossa suuri joukko Afrikasta peräisin olevia maahantulijoita ryntäsi rajan yli käyttämättä siellä sijaitsevia laillisia rajanylitystietä. Tuomioistuin huomautti olevansa ensi kertaa tilanteessa, jossa sovellettavaksi tuli joukkokarkottamisen kieltävä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4. pöytäkirjan 4 artikla. Lähtökohtana oli, että jokaisella valtiolla on oikeus kontrolloida maassa asumista ja maahan pääsyä oman maahanmuuttopolitiikkansa nojalla (166-167 kpl). Tätä oikeutta kuitenkin rajoittavat valtion kansainväliset sitoumukset, ml. Euroopan ihmisoikeussopimus, jonka tarkoituksena on taata yksilöille oikeuksia, jotka ”eivät ole vain teoreettisia, vaan käytännöllisiä ja tehokkaita” (*“not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and effective”*, 171 kpl). Jutun keskiössä oli kysymys siitä,

¹ Ks. Esim M.K. and others v. Poland (40503/17, 42902/17 ja 43643/17), 166-173 kpl.

² N.D. & N.T. v. Spain, (8675/15 and 8697/15), 198, 199 ja 201 kpl.

³ M.K. and Others v. Poland (40503/17 ja 42902/17) 166-174 kpl (3 artiklan rikkomus) sekä 197-203 kpl (4. lisäpöytäkirjan 4 artiklan rikkomus).

⁴ ”Article 3 makes no provision for exceptions, and no derogation from it is permissible under Article 15 § 2 – even in the event of a public emergency threatening the life of the nation”, id. kpl 166.

voidaanko suojelua hakevien henkilöiden maahantulon *ehkäiseminen* (*"refusal of admission"*) samastaa pakolaissopimuksessa kiellettyyn henkilön *palauttamiseen*. Vastaus tähän kysymykseen oli selkeästi myöntävä: *"the prohibition of refoulement includes the protection of asylum-seekers in cases of both non-admission and rejection at the border"* (178 kpl).

Tapaus on tärkeä myös siksi, että siinä Espanjan ei todettu toimineen sopimuksen vastaisesti, koska se oli palauttanut joukolla ja laittomasti rajan yli rynnänneet pakolaiset, koska nämä eivät olleet käyttäneet tarjolla olleita laillisia rajanylityspaikkoja. Kuten tuomioistuimien totesi, Schengen-alueen ulkorajalla sijaitsevilla valtioilla on velvollisuus ylläpitää rajanylityspaikkoja, jotka tarjoavat *"aidon ja tehokkaan mahdollisuuden lailliseen maahantuloon"* (*"make available genuine and effective access to means of legal entry"*, 209 kpl). Silloin kun tällaiset rajanylityspaikat ovat tarjolla – niin kuin ne tuomioistuimen mukaan nyt olivat – sopimus ei estä valtioita käännättämästä pois niitä, jotka pyrkivät maahan laittomasti ja muita teitä käyttäen. Pois käännättämisen mahdollisuuden ehtona siis on, että raja pysyy jatkuvasti avoinna.⁵

Hallituksen esityksen kansainvälisoikeudelliselta kannalta keskeisin näkökohta on se, miten rajanylitysliikettä – ja siis sopimukseen perustuvaa oikeutta suojeluun – aiotaan rajoittaa. Tämä tulisi tapahtumaan ohjaamalla maahantulijat tietyille rajanylityspaikoille. Tämä onkin mm. edellä mainitun Espanjaa koskeneen tapauksen nojalla hyväksyttävää.

Arvioinnin ytimessä on kysymys siitä, milloin maahantulon rajaaminen tekee *tosiasiassa mahdottomaksi* sen, että suojelun tarpeessa oleva voisi saattaa suojan tarpeen kohdemaan viranomaisien arvioitavaksi. Tämä merkinnee sitä, että vaikka rajanylityspaikkoja voidaan vähentää, ja rajamenettelyn teknisiä muotoja voidaan muuttaa hakemusten asianmukaisen käsittelyn varmistamiseksi, ei rajaa kuitenkaan missään tilanteessa saa sulkea tai muulla tavoin toimia niin, että suojan hakijalla ei todellista mahdollisuutta hakemuksen jättämiseen ole – esimerkiksi pitämällä avoimena vain yhtä rajanylityspaikkaa tai maan sisällä olevaa lentokenttää. Hallituksen esityksessä siteerataan edellä mainittua Espanjaa koskenutta oikeustapausta, ja sen perusteella todetaan, *"että kansallisilla lainsäädäntötoimilla ei*

⁵ N.D. & N.T. v. Spain, (8675/15 and 8697/15) "However, where such arrangements exist and secure the right to request protection under the Convention, and in particular Article 3, in a genuine and effective manner, the Convention does not prevent States, in the fulfilment of their obligation to control borders, from requiring applications for such protection to be submitted at the existing border crossing points" (210 kpl, kursivointi MK)

voida poiketa oikeudesta hakea turvapaikkaa Suomesta [ja että] Suomella on kuitenkin mahdollisuus ja oikeus ohjata maahantulo tietyille rajanylityspaikoille...”.

Esitys on kansainvälisen oikeuden sääntöjen mukainen, kunhan sen toteuttaminen merkitsee, että kummassakin sen tarkoittamassa tapauksessa – niin laajan maahanmuuton kuin hybridi-vaikuttamisen tilanteissa – hakijoille taataan ”aito ja tehokas” mahdollisuus hakea suojaa. Sitä vastoin rajan sulkeminen tavalla, joka on otettu perustuslakivaliokunnan lausuntoon PeVL 37/2022 vp. 30. kappaleeseen rikkoisi edellä mainittuja säännöksiä.

3. Oikeuttamisperuste – Pakkotila?

Mikäli maahantulijalle ei tarjota ”aitoa ja tosiasiallista mahdollisuutta” saattaa suojan tarvettaan Suomen viranomaisten käsittelyyn, merkitsee tämä, että Suomi jättää noudattamatta kansainvälisiä sitoumuksiaan sellaisina, kuin ne on määritetty EIT:n tulkintakäytännössä. Kuten kansallisessa oikeudessa, myös kansainvälisessä oikeudessa tunnetaan erityisiä oikeuttamisperusteita, joiden nojalla näin voidaan kuitenkin tehdä. Nämä suurelta osalta tapaoikeudelliset ja oikeuskäytäntöön perustuvat oikeuttamisperusteet on kirjattu YK:n Kansainvälisen oikeuden toimikunnan (International Law Commission, ILC) laatimaan valtion vastuuta koskevaan, YK:n yleiskokoukselle vuonna 2001 jätettyyn sopimusluonnokseen. Vaikka kyseessä on muodollisesti sopimusluonnos, ovat sen sisältämät säännökset suurelta osin tunnustettu auktoritatiiviseksi tapaoikeuden kuvaukseksi ja niitä siteerataan usein kansainvälisessä oikeuskäytännössä. Teksti listaa seuraavat oikeuttamisperusteet: suostumus (20 artikla), itsepuolustus aseellista hyökkäystä vastaan (21 artikla) vastatoimena (countermeasure, 22 artikla) (*force majeure* (23 artikla), hätätila (distress, 24 artikla), pakkotila (necessity, 25 artikla), pakottavan normin (jus cogens) noudattaminen (26 artikla).

Näistä ainoana nyt kysymykseen tulevana oikeuttamisperusteena voitaisiin pitää pakkotilaa (necessity).⁶ Varsinkin vanhemmassa valtiokäytännössä on vedottu siihen, että valtio on käyttänyt asevoimaa ”pakkotilassa” itsensä säilytystarpeensa (self-preservation) toteuttamiseksi. Sittenkin tämän on korvannut YK:n peruskirjaan sisältyvä itsepuolustus-oikeutta koskeva säännös (YK:n peruskirjan 51 artikla). Niinpä ”pakkotilaa” turvautuminen on jäänyt varsin harvinaiseksi. Koska väärinkäytösten mahdollisuus on laaja ja tunnustettu, ovat sen käyttämisen edellytykset erittäin tiukat. Valtion vastuuta koskevan sopimusluonnoksen artikla 25

⁶ Tätä lähellä oleva ”hätätila” (Distress) koskee tilannetta, jossa yksittäiset henkilöt ovat joutuneet hengenvaaraan tai vakavaan terveyden vaaraan.

on muotoiltu negatiivisesti: ”Pakkotilaan ei saa vedota, paitsi milloin ...”. Koska kyseessä on ainoa oikeudellinen perustelu, jolla voitaisiin ajatella Suomen voivan jättää suojelua hakeviin kohdistuvat sopimusvelvoitteensa noudattamatta, on artiklaa syytä siteerata tässä kokonaisuudessaan.

“1. Necessity may not be invoked by a State as a ground for precluding the wrongfulness of an act not in conformity with an international obligation of that State unless the act:

- (a) is the only way for the State to safeguard an essential interest against a grave and imminent peril; and
- (b) does not seriously impair an essential interest of the State or States towards which the obligation exists, or of the international community as a whole.

2. In any case, necessity may not be invoked by a State as a ground for precluding wrongfulness if:

- (a) the international obligation in question excludes the possibility of invoking necessity; or
- (b) the State has contributed to the situation of necessity.

Pakkotilaan voi turvautua vain olennaisen intressin turvaamiseksi välittömästi uhkaavaa vaaraa vastaan, eikä toimi saa uhata muiden valtioiden tai kansainvälisen yhteisön olennaisia intressejä. Kuvaukset ovat varsin tulkinnanvaraisia. On kyllä mahdollista, että hybridi vaikuttamiseen pohjautuva massiivinen muuttoliike uhkaisi valtion olennaisia turvallisuusetuja. Moni ehkä ajattelee näin. Toisaalta vuoden 1951 pakolaissopimukseen sisältyvän *non-refoulement* -periaatteen voisi ajatella myös koskevan kansainvälisen yhteisön olennaisia intressejä – tässä ei ole käytetty YK-oikeudessa tavanomaista ilmaisua ”kansainvälinen *valtioyhteisö*”, vaan on haluttu kattaa laajemmat inhimilliset näkökohdat. Toisinaan pakkotilaa onkin käytetty - aina kiistanalaisesti - ns. humanitaarisen intervention oikeuttamiseen. Käytännössä kuitenkin ainoat modernin kansainvälisen oikeuden hyväksymät pakkotila-argumentit ovat liittyneet ympäristön suojelemiseen.⁷

Spekulaatio pakkotilasta oikeuttamisperusteena on kuitenkin siinä mielessä turhaa, että artiklan 2 (a) kohta ratkaisee kysymyksen. Pakkotilaan ei voi vedota, milloin asianomainen normi itsessään sulkee siihen vetoamisen pois. Koska nyt on kysymys

⁷ Tästä esimerkkinä yleisesti siteerataan Britannian vuonna 1967 suorittamaa Torrey Canyon-tankkerin pommittamista Englannin kanaalia uhkaavan öljyvuodon ehkäisemiseksi. Kansainvälinen tuomioistuin on hyväksynyt (ekologisen) pakkotilan oikeuttamisperusteena jutussa Gabčíkovo-Nagymaros (Unkari-Slovakia), ICJ Reports 1997 § 51. Samassa yhteydessä se myös totesi, ettei pakkotilaan vetoava maa voi yksipuolisesti määrittää sitä, ovatko pakkotilan edellytykset toteutuneet vai ei.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artiklan ja sen 4. pöytäkirjan 4 artiklan soveltamisesta, ja koska nämä artikkelit on määrätty ehdottomiksi, eikä niistä saa poiketa edes hätä- tai poikkeustilan aikana, ei kansainvälisen oikeuden tavanomainen pakkotilannormi voi tulla sovellettavaksi.

4. Sopimuksen rikkomisesta säättäminen

Tulen siis siihen tulokseen, että mikäli nyt ehdotetun lainsäädännön alaisuudessa raja suljettaisiin tai maahantuloa muuten rajoitettaisiin siten, että siinä tehtäisiin tehottomiksi (*“inoperative or ineffective”*) ne kansainvälisoikeudelliset säännökset, joiden pyrkivät takaamaan suojelua hakevalle pääsyn menettelyyn, jolla suojelun tarve voidaan todeta, merkitsisi tämä, että Suomi rikkoisi sopimusvelvoitteitaan.

Sopimuksen rikkominen on poliittinen päätös. Sen seurauksena Suomen valtio joutuisi kansainväliseen vastuuseen, joka voisi konkretisoitua eri tavoin – varsinkin oikeusjuttuina Suomea vastaan EU:n tuomioistuimessa, ihmisoikeustuomioistuimessa, tai yksilövalituksena muussa ihmisoikeuselimessä. Periaatteessa – mutta tuskin käytännössä – muut sopimusvaltiot voisivat myös ryhtyä vastatoimiin peruuttamalla joitain Suomelle kuuluvia etuja. Kansainvälisen oikeuden valtiovastuuta koskevat oikeudelliset säännökset ovat kuitenkin varsin heikkoja. Tärkeämpiä lienevät sopimusrikkomuksen *poliittiset* seuraukset. Suomen uskottavuus oikeusvaltioperiaatteen ja sääntöpohjaisen kansainvälisen järjestyksen edistäjänä heikkenisi.

En ota kantaa siihen *poliittiseen* kysymykseen, tulisiko raja kuitenkin joskus lyödä kiinni, sopimusvelvoitteista riippumatta. Valtiosopimukset eivät ole – kulunutta sanontaa käyttäkseni – itsemurhasopimuksia. Mutta olen sitä mieltä, että tällaisen päätöksen *ennakoiminen* ja *kirjaaminen kotimaiseen lakiin* murentaisi olennaisesti pyrkimystä kansainvälisen normiston ja lainkuulaisuuden edistämiseen. Se olisi paitsi kansainvälisoikeudellisesti laitonta, myös haitallista pyrittäessä siihen, että valtiot – erityisesti Suomen kanssa sopimussuhteessa olevat valtiot – noudattaisivat sopimusvelvoitteitaan.

5. Epilogi: entä jos teko on laitton, mutta silti hyväksyttävä?

Sopimuksen rikkominen voi joskus olla laitonta, mutta kuitenkin ymmärrettävissä. Perustelua ei kuitenkaan tulisi kirjata lakiin. Tulee lähteä siitä, että tällainen tilanne olisi hyvin harvinainen, ja että on syytä uskoa, että se tulisi aikanaan (valtio)yhteisön hyväksymäksi. Mikäli teon perustelut ovat moraalisesti tai poliittisesti ymmärrettävät, ja teko herättää sympatiaa (*“noin olisin ehkä itsekin toiminut”*), voidaan tekoon syylistynyt taho kuitenkin jättää tuomitsematta. Valotan tilannetta

vanhalla englantilaisella oikeustapauksella *Regina v. Dudley. Stevens* (1884). Kolme henkilöä pelastautui haaksirikosta. Aikansa pelastusveneessä merellä kelluttuaan, ruoan loppuessa ja kun apua ei ollut näkyvissä, kaksi surmasi kolmannen ja söivät tämän. Lopulta nämä kaksi pelastettiin, mutta joutuivat oikeuteen. Heidät tuomittiin murhasta. Kärsittyään kuusi kuukautta vankeusrangaistusta heidät kuitenkin armahdettiin – näin osoittaen, että teko oli laiton, mutta olosuhteissa anteeksiannettava.

Olennaista on, ettei tapaus johtanut siihen, että ”murhan” määritelmä rikoslaissa olisi muutettu siten, että se kattaisi kaikki muut surmaamiset paitsi sellaiset, jotka on tehty ”välttämättömyyden pakosta”. On helppo ymmärtää, miksi näin on. Murhan kiello ja kiellon ehdottomuus ovat olennainen osa rikoslakia. Mikä on kenenkin mielestä ”välttämätöntä” vaihtelee intressien ja näkemyserojen mukaan. Mikäli murhan kiellon ehdottomuudesta luovuttaisiin, olisi seurauksena yleisen turvattomuuden merkittävä lisääntyminen. Paras ratkaisu olikin jättää kiello ehdottomaksi – mutta hyväksyä se, että erittäin harvinaisessa yksittäistapauksessa yhteisö voi luopua vaatimasta siihen liitetyn rangaistuksen täytöntöönpanoa. Sama koskee oikeutta kansainvälisen suojelun hakemiseen. Kysymyksessä on tärkeä – ehdoton – kansainvälisen järjestelmän ihmisyyksilöille takaama oikeus. Sen alistaminen pakkotilaa koskevalle harkinnalle heikentäisi olennaisesti tuon oikeuden merkitystä.

Martti Koskenniemi
Kansainvälisen oikeuden professori (emeritus)

